

РОЛЬ МАЄТКОВИХ АГРОНОМІВ У РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СПРАВИ: П.М. ДУБРОВСЬКИЙ (1857–1916)

Іванченко Леся Антонівна
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної Аграрної Академії України, науковий співробітник, (Україна)
e-mail: ivanch2008@gmail.com

РЕЗЮМЕ

Стаття розкриває сторінки становлення сільськогосподарської справи на теренах України після 1861 року. Аналізом стану господарств, втіленням наукових підходів, дослідницькою діяльністю на той час займалися маєткові управителі, які були з числа агрономів та спеціалістів, що закінчили дрібні сільськогосподарські школи. П.М. Дубровський – перший полтавський губернський агроном мав вищу фахову освіту з двох напрямків – лісівничого і сільськогосподарського. До переїзду в Полтаву певний час працював управителем Кучерівського маєтку в Курській губернії і повітовим агрономом Моршанського повіту Тамбовської губернії. На Полтавщині користувався авторитетом. Окрім посади губернського агронома вів деякі господарства.

Подаються огляди його звітів про роботу в губернії та описи втілення новітніх методів і технологій того часу, дослідження теоретичних знань на практиці і вирішення проблемних питань землеробів. Старанність Павла Михайловича і скрупульозність підходу до справи становили основу його роботи. Ряд агрономічних висновків дійсні для застосування в сільському господарстві і сьогодні.

Ключові слова: сільськогосподарська дослідна справа, перший губернський Полтавський агроном, П.М. Дубровський, обробіток ґрунту.

РЕЗЮМЕ

Статья раскрывает страницы становления сельскохозяйственного дела на территории Украины после 1861 года. Анализом состояния хозяйств, воплощением научных подходов, исследовательской деятельностью в то время занимались управляющие имений, которые были из числа агрономов и специалистов, окончивших мелкие сельскохозяйственные школы. П.М. Дубровский – первый полтавский губернский агроном имел высшее профессиональное образование по двум направлениям – лесоводческое и сельскохозяйственное. До переезда в Полтаву некоторое время работал управляющим имения в Курской губернии хутор Кучеров и уездным агрономом Моршанского уезда Тамбовской губернии. На Полтавщине пользовался авторитетом. Кроме должности губернского агронома вел некоторые хозяйства.

Подаются обзоры его отчетов о работе в губернии и описания воплощения новейших методов и технологий того времени, внедрение теоретических знаний на практике и решения проблемных вопросов земледельцев. Старательность Павла Михайловича и скрупулезность подхода к делу были основой его работы. Ряд агрономических выводов действительны для применения в сельском хозяйстве и сегодня.

Ключевые слова: сельскохозяйственное опытное дело, первый губернский Полтавский агроном, П.М. Дубровский, обработка почвы.

ABSTRACT

The article opens the top establishment of agricultural business in Ukraine after 1861. In that times, stead managers, who finished small agricultural schools were working on analysis of the farms, the creation of scientific approaches, research activities of that time. P.N. Dubrovsky was first provincial agriculturist in Poltava, who had professional education in two areas – agriculture and forestry. Before moving to Poltava he was working as a manager of Kucherivskiy estate in Kursk province and also as an county agronomist in Morshansk district of Tambov province. He had a high authority in Poltava. Beside the post of provincial agriculturist he also led some farms. Here we can learn about rewievs of his reports about work in the province and descriptions of the implementation of new methods and technologies of that time, practical experience of theoretical knowledge and solving problem issues of farmers. The diligence of Pavel Mikhailovich and meticulousness approach to business formed the basis of his work. Several agronomic conclusions are useful nowadays.

Keywords: Agricultural Research thing first Poltava provincial agriculturist, P.M.Dubrovsky, tillage.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Еволюційний розвиток суспільства на території сучасної України в усі часи ґрунтувався на сільському господарстві. Наукові підходи до ведення сільського господарства на території сучасних українських земель мають давню тисячолітню історію. Та після реформи 1861 р. розвиток вищої освіти остаточно виокремив сільськогосподарську науку в галузі знань [1, с. 5–6]. Фахівців для цієї справи готували у вищих навчальних закладах. Зокрема, в Петровській земельній ті лісівничій академії. Починаючи з 70-х років XIX ст. науку в ній здобували як і світила галузі О.Ф. Фортунатов (1856–1925), В.Р. Вільямс (1863–1939), Д.М. Прянишников (1865–1948), М.І. Вавілов (1887–1943) [12], так і маловідомі особи. Для поширення та ствердження агрономічної справи в

імперії важливу роль зіграли саме губернські та маєткові агрономи, до яких на початку своєї діяльності та фрагментарно впродовж життя і належав Павло Михайлович Дубровський.

Дослідження про діяльність П.М. Дубровського знаходимо в працях В.А. Вергунова [1; 2], В.М. Самородов, С.Л. Кигим [17]. Відповідно до цього, завданням статті є виклад неопублікованого матеріалу про значущість П.М. Дубровського, як губернського агронома для становлення та розвитку Полтавського сільськогосподарського товариства, Полтавської губернії зокрема та вітчизняної науки загалом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Павло Михайлович Дубровський (1857–1916) народився на Сіверщині у родині настоятеля Харлампієвського монастиря села Гамаліївка Глухівського повіту Чернігівської губернії. Як син священика, за правилами того часу, перші дві освіти Павло Михайлович отримав в духовних закладах – Стародубському духовному училищі та Чернігівській духовній семінарії. У 1877 році майбутній агроном вступив до Московської Петровської землеробської та лісівничої Академії.

Уже на першому році навчання в Академії у Павла Михайловича з'являється впевненість в обраній професії та наполегливість і цілеспрямованість обраного шляху. Четверний пункт Журналу засідань Ради Петровської землеробської і лісівничої Академії за травень повідомляє: надійшли прохання про звільнення від сплати за слухання лекцій на наступне півріччя 46. В числі перелічених студентів і П. М. Дубровський. Далі вказано, що всього числиться 320 студентів. Від оплати звільнено 56. Вакансій на безоплатне слухання 8. П.М. Дубровський в число тих 8-ми пільговиків не ввійшов [6, с. 25].

Чим було вмотивоване прохання Павла Михайловича про звільнення від оплати? За спогадами друзів і соратників П.М.Дубровському були притаманні «чрезвычайная скромность и необыкновенная деликатность в отношениях с людьми самых различных положений, которые делали общение с П.М. Дубровским в высшей степени обаятельным» [11, с. 4]. Враховуючи ці особистісні дані, на нашу думку, П.М. Дубровський керувався бажанням звільнити батьків від фінансової опіки за повнолітнім сином. Адже крім Павла в сім'ї були ще молодші – брат Дмитро 1873 р. н. і сестра Марія 1878 р. н. [3, с. 228–235 зв.]. Впевненості додавала і старанність студента до наук. В «Журналі засідань» від 15 липня 1878 року було зазначено середній бал студентів за навчання по Геодезії. «По лесному отделу – условно, если окончательная отметка по Геодезии, которая, на основании § 23 правил для производства испытаний, должна быть выставлена по окончании практический занятий, т.е. в августе, не будет понижена сравнительно с полученной при испытании из теории этого предмета в июне». В списку 39 студентів. 17-й з них – Павло Дубровський. Оцінка 4,38 [7, с. 76].

Окрім старанності та бажання навчатись, Павло Михайлович мав жагу до життя та певну національну спрямованість. Є. Чикаленко у «Спогадах» так розповідає про зустріч з П.М. Дубровським «студент Дубровський був бібліотекаром українського студентського гуртка, хоч і почув від мене українську мову, поставився до мене дуже обережно, через якийсь час Дубровський дав мені прочитати у «Вольному слові» високоцінну та інтересну статтю Драгоманова «Історична Польща та великоруська демократія», що потім вийшла і окремою книжкою. З того часу я близько зійшовся з П.М. Дубровським і був з ним у приятельських відносинах до самої його смерті у 1916 році [20, с. 95].

Петровська Академія намагалась дати всебічні фахові знання. Сприяли цьому спеціалізовані обладнані на гарному для того часу рівні структурні підрозділи Академії: бібліотека, сільськогосподарський кабінет, зібрання предметів лісового господарства, технологічний кабінет, хімічна лабораторія, фізичний кабінет, а також ферми, дослідні поля, лісові дачі, сади тощо. Для практичних занять студенти за кошти Академії відвідували кращі господарства країни. Викладацький склад Академії був гарно сформований і надавав якісні лекції з ряду дисциплін.

Закінчивши 4-й курс лісового відділення у травні 1881 року Павло Михайлович вирішив удосконалювати знання і подав документи на навчання у сільськогосподарське відділення «по отделу Лесоводства с правом получения степени кандидата» [15, с. 5] і був прийнятий. Запис про це представлено у Журналі Засідань Ради Академії [8, с. 30]. «Допускаются к экзамену из Сравнительной Анатомии Животных осенью в начале будущего семестра» [9, с. 181]. В Журналі за 1881–1882 навчальний рік зазначено: «Кроме 296 студентов, в Академии находилось слушателей в осеннем семестре 30 в весеннем семестре 31. А) с правом получения степени кандидата по представлении удовлетворительно написанного рассуждения. а) по отделу сельского хозяйства 2) Дубровский Павел» [16, с. 5].

По закінченні сільськогосподарського відділення Павло Михайловича направляють до курського губернського статистичного бюро.

У 1883 році П.М. Дубровський одружується. Його обраницею стала Надія Василівна Беспалова [4, с. 300–301]. Наприкінці 1883 року Павло Михайлович приймає пропозицію К.П. Арнольдї стати управителем його маєтку при Кучерському хуторі Курської губернії. Знаючи активність і цілеспрямованість характеру П.М. Дубровського, до завдань агрономічних додали й адміністративні – створення та відкриття спеціалізованої школи по веденню сільського господарства [5, с. 1263]. На цьому поприщі Павло Михайлович проявив себе, як відповідальний і фахово зразковий директор [17, с. 112–114]. 1887 року відбувся перший випуск слухачів закладу, після чого П.М. Дубровський переходить на службу до Тамбовської губернії, де, за завданням місцевої губернської земської управи, протягом двох років обстежує приватні господарства чотирьох повітів.

Керування сільськогосподарською школою та дворічне обстеження приватних господарств дали змогу досвідно познайомитись з агрономічними питаннями і проблемами, визначити власні шляхи суспільної агрономічної науки, бачити реальний стан сільського господарства різних регіонів.

У 1889 році П.М.Дубровського запрошують на посаду губернського агронома Полтавщини. Він приймає пропозицію і в листопаді переїздить до Полтави. Протягом 17 років його праця у Полтавському товаристві сільського господарства позначена творчими доробками різних напрямків у галузі. Неабияку вагу додавали публікації. Павло Михайлович ініціює створення періодичного сільськогосподарського журналу «Хуторянин» аби висвітлювати там болючі питання і давати консультації тим, хто не має змоги запросити до себе губернського агронома чи приїхати на його зустрічі [19]. П.М. Дубровський не лише розбирався як фахівець в питанні аграрних, а чисто по-людськи підходив до інших питань. Окрім того, друкуючи річні звіти про роботу, завжди декілька екземплярів П.М. Дубровський розсилав «в сем уездных земских управ полтавской губернии для бесплатной раздачи их интересующимся сельским хозяевам» [14, с. 28].

Перший та й другий рік перебування на посаді губернського агронома був багатий на постійні експедиції повітами та волостями, візитами у маєтки і дослідженнями земських господарств. Десять місяців у році були «візитами» [13, с. 6].

Запровадження культур китайського проса (гао-ляну), лісової чини Вагнера, янтарного та цукрового сорго, кормового гороху та ін., які були інтродуковані в умовах Полтавщини і потім поширилися країною належать одній з ініціатив Павла Михайловича [2, с. 35–38]. Та й такі звичні для нас сьогодні рослини як кукурудза, цукрові і кормові буряки, еспарцет, тимофіївка акліматизувалися розповсюдилися країною саме завдяки йому [13, с. 34]. Шкідники – комахи, гризуни, які завдавали збитків господарям теж підпадали під пильне око Павла Михайловича. Як досвідний ентомолог він досліджував причини розвитку і засоби боротьби. «Все озимые, с которых были взяты пробы прекрасно развивались с осени, но посеянные в августе-сентябре отличались весьма плохим развитием. В исследованных пробах, пораженные гессенскою мухою кусты содержали по 2–3, а, иногда и до 8 шт. Почти из всех собранных коконов 26–27 марта у меня в квартире вышли мухи, которые положили массу яиц» [13, с. 8].

Безалаберність і господарність йшли поряд і дивували Павла Михайловича [13, с. 28–29]. «При неблагоприятном, крайне однообразном распределении посевов, в пределах Кобеляцкого уезда, следует отметить, что может быть ни в каком другом из уездов полтавской губернии не развито пользование полевыми угодьями так бессистемно и беспорядочно. Это бессистемье характеризуется почти полным отсутствием общепринятого севооборота» [13, с. 17]. Під пар або облог там залишали дуже маленькі площі землі: «вся же остальная площадь удобной полевой земли, занимается зерновыми хлебами, лишь изредка встречаются полоски картофеля, конопля и других растений, засоряется различными сорными травами» [13, с. 18]. І поряд з цим, зразкові господарства. «В имении князя В. С. Кочубея при х. Дьячкове Полтавского уезда, приходилось видеть такую образцовую обработку земли, причем особенно резко бросаются в глаза чистота поля от сорной растительности и отсутствие разъемных» [13, с. 24]. Ось ще: «В одну из поездок в стечении марта месяца в Константиноградский уезд я имел возможность посетить Карловскую экономию В.К. Екатерины Михайловны. Не смотря на широкое развитие технических производств (винокуренного и крахмального) в названном имении посев пропашных растений почти не применяется. Кроме названных, сеют кормовую свеклу, немного картофеля, гречиху, горох, рыжей, коноплю, горчицу» [13, с. 20–21].

Засуха літом 1890 року нанесла збитки, і господарі з проханнями про пораду звертались до губернського агронома. Павло Михайлович гарно володів англійською мовою. Постійно удосконалюючись він перечитував іноземні видання та всіляко втілював іноземний досвід, хоч іноді це була справа досить ризикована. І не лише у нас. Дослідники у всіх країнах мали і прихильників, і опозицію. Ось як про це пише Кембел в «Руководстве по обработке почвы»: «В предыдущих изданиях руководства я уже в течении 12 лет настаивал на том, что умелая обработка почвы при усвоении научных приемов, поведет к удвоению урожая. Я настолько уверился в возможности иметь здесь такие же урожаи, как и повсюду, что упорно продолжал исследования, часто при самых неблагоприятных условиях и при жестокой оппозиции со стороны некоторых хозяев» [10, с. 4].

Літом Павло Михайлович проводить дослідження на полях, складає таблицю вологості. В той рік була засуха з середини липня до середини вересня, яка знищила вагому частку врожаю [13, с. 10]. Щоб поширити не лише свій досвід, а й оприлюднити досвід інших, П.М. Дубровський виступає редактором перекладу «Руководства к обработке почвы», Кембела, яке виходить у видавництві журналу «Хуторянин» 1909 р. Напевне, що Павло Михайлович перечитував не лише Кембела, а й інших іноземних дослідників та фахівців, що й додавало ентузіазму та впевненості у справі.

Другий рік перебування в Полтавській губернії давав і невеличкі радісні плоди: «В 1891 отчетном году я имел возможность еще более убедиться в истинности того положения, которое явилось направляющим для моей деятельности. Первое – к разведению на полях кормовой свекловицы. В текущем году я много раз имел возможность убедиться, что посевы кормовой свекловицы с каждым годом расширяются все более и более. Спрос на семена превысил предложения. Другим доказательством растению, в условиях нашего хозяйства имеет красный клевер на более связных почвах, а на песчаных – люпин. Кормовая свекла не только выгодное кормовое растение, но и отличный корм при откармливании бракового скота», [13, с. 3] «широкое распространение посевов свеклы в хозяйствах для зимнего содержания скота, а для поддержки в летнее время в посевах зеленой кукурузы на зеленый корм» [13, с. 4]. Проводить Павло Михайлович і паралелі господарювання маєткових господарств, дрібних господарів і піддослідних полів Полтавського товариства сільського господарства «по отчетам на опытном

поле Полтавского сельскохозяйственного общества средние урожаи трех растений, разводимых для силосования – кукурузы конский зуб, сорго сахарного и обыкновенного»; [13, с. 5] «сбыт зерновой кукурузы, возникающий у хозяев при желании ввести в полевую культуру новое растение, показал, что это не вызвало никаких затруднений, после уборки вся кукуруза была почти немедленно продана на винокурный завод в Харьков» [13, с. 19].

У зимові місяці, коли пересування та дослідження в просторі були сковані природними умовами, Павло Михайлович працював над організаціями виставок, семінарів, з'їздів: «В январе и феврале значительная часть моего времени ушла на подготовительные работы по организации сельскохозяйственной выставки в г. Полтаве, а также одновременно пришло принимать участие в комиссии по осмотру участков, предлагавшихся под низшую школу садоводства и огородничества» [13, с. 1].

Уже маючи результати з консультацій по веденню господарств за малий період, суспільство намагається виявити губернському агроному повагу. У звіті за 1891 рік Павло Михайлович зазначає про взаємну симпатію до справи і людей справи до нього. «Полтавское уездное земское собрание 27 очередного созыва, постановило: «выразить правительственному агроному для полтавской губернии глубочайшую благодарность от имени полтавского уездного земства»» [13, с. 37].

Адже й справді, його репрезентаційна діяльність із популяризації кращого із вітчизняного галузевого дослідництва та запровадження новітнього із-за кордону для вітчизняної аграрної науки не лише як губернського агронома виявилася знаковою. Неподільно йшли і любов до природи, землі, відкриттів, захоплення улюбленою дослідницькою справою, цілеспрямованість і порядність. Павло Михайлович якийсь час був і управителем маєтку Закревський у Березовій рудці, жив у Пирятині і навіть обирався там міським головою [18, с. 216]. Про перевагу малих господарств і господарів бачимо в того ж таки Кембела: «Образцовый фермер создает образцовую ферму». «Мало имеет значение все увеличивающаяся добыча золота, если только плохи результаты сельскохозяйственной деятельности. Эра процветания США объясняется тем, что увеличивается производительность ферм. Всякий политико-эконом впадает в грубую ошибку, если не оценит важного значения научной культуры в деле созидания и укрепления нашего процветания» [10, с. 10–11].

ВИСНОВКИ

Ряд питань, які Павло Михайлович вирішував і втілював у різних галузях сільського господарства, суспільному житті, більш, як сто років тому, залишаються відкритими і актуальними й сьогодні. Адже країна знаходиться на роздоріжжі щодо форми організації як сільського господарства, так і його ефективного наукового забезпечення, враховуючи, як кажуть, «приховану» власність на основні засоби виробництва і, головне, на землю. Зрозуміло, що приватність – на все і вся не за горами. Тоді постає слушне питання: як організаційно спланувати всі необхідні процеси високопродуктивного експортного виробництва однієї з найбільших аграрних держав Європи? Для цього, на власне переконання потрібно повернутись до історії ведення саме такого аграрного сектору економіки країни на українських землях до подій 1917 р. до їхнього досвіду. Існує і другий аспект актуальності вивчення ролі маєткових агрономів у розвитку вітчизняної сільськогосподарської справи – в полі зору національної ідеї. За радянської доби історична наука з різних причин завжди «принижувала» внесок українців в еволюцію світових цивілізаційних цінностей і насамперед наукової думки, тому нині є потреба відтворюючи неупереджену історію держави України, зробити це зважено й обґрунтовано і через об'єктивність вивести на пантеони слави справжніх героїв [1, с. 66].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вергунов В.А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В.А. Вергунов; ННСГБ НААН. – К.: Аграр. наука, 2012. – 416 с. (Іст.-бібліогр.сер «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 68).
2. Вергунов В.А. П.М. Дубровский (1857–1916) – перший губернський агроном Полтавщини / В.А. Вергунов // В.І.Сазанов – розбудовник вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та громадянин: матеріали круглого столу, 28 листопада, 2014 р. м. Полтава / М-во аграр. політики і продовольства України, Полтав. держ. аграр. акад., Нац. акад. аграр. наук України, нац. наук. с-г. б-ка НААН. Редкол.: В.І. Аранчій, В.А. Вергунов, О.П. Анікіна та ін. – Полтава. – 2014.
3. ДАЧО. Ф. 679. Оп. 3 спр. 252.
4. Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. – Т. 3. – 80-е годы. – Вып.1. – А–В. – М.: Изд-во Всесоюзного общества политических каторжан и ссыльно-поселенцев. – 1933.
5. Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. От предшественников декабристов до падения царизма. – Т. 5. – 80-е годы. – Вып.1. – Г–З. – М.: Изд-во Всесоюзного общества политических каторжан и ссыльно-поселенцев. – 1927–1933.
6. Журналы заседаний совета Петровской земледельческой и лесной Академии с 21 января по 13-е мая 1878 года. Официальный отдел.

7. Журналы заседаний совета Петровской земледельческой и лесной Академии 15 июля 1878 года. Официальный отдел.
8. Журналы заседаний совета Петровской земледельческой и лесной Академии от 15 июня по 12 декабря 1881 года. Официальный отдел.
9. Журналы заседаний совета Петровской земледельческой и лесной Академии от 16 июня по 13 декабря 1882 года. Официальный отдел.
10. Кембель Г.В. Руководство к обработке почвы / Кембель Г.В. Перевод-извлечение С.К. Космана под редакцией П.М. Дубровского с англ. издания автора 1907 г. – Полтава –Электр. типография Ф. Шиндлера. – Кузнецкая ул. соб. дом. – Полтава – 1909.
11. Котельников В. Павел Михайлович Дубровский // Вестник сельского хозяйства – 1916 – № 51–52.
12. Наши выпускники http://www.timacad.ru/about/our_vip.php
13. Обзор мышеподобных и млекопитающих средней и южной России. (Сост. А.А. Силантьев) / Дубровский П. Отчет о деятельности правительственного агронома по полтавской губернии за 1891 год. – СПб. – Тип. Е.Евдокимова., ул. Троицкая № 18. – 1898.
14. Отчет о деятельности приглашенного министерством государственных имуществ в качестве губернского агронома Полтавской губернии П.Дубровского, за время с 5 ноября 1889 г. по 31 декабря 1890 года. (Извлечено из «Земледельческой газеты» №№ 36–39 1891 год). – СПб. – Тип. Демакова, Новый пер., д. № 7.
15. Отчет о состоянии Петровской Земледельческой и лесной Академии и состоящих при ней учреждений за 1880–1881 учебный год.
16. Отчет о состоянии Петровской Земледельческой и Лесной Академии и состоящих при ней учреждений за 1881–1882 год.
17. Самородов В.М., Кигим С.Л. Полтавське сільськогосподарське товариство (1865–1920): історія, зв'язки, першопостаті / наук. ред В.М. Самородов. – Полтава: Дивосвіт, 2015. – 160 с. + 16 с. вкл.
18. Стороженко М.В. З мого життя / Упор. і вст. ст. В. Ульяновського. – К.: Либідь, 2005. – 432 с.; іл. («Пам'ятки історичної думки України).
19. Хуторянин. – 1900. – 5 октября.
20. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Чикаленко Є. – К.: Темпора. – 2003. – 415 с.